

# AŞIRI İFA GÜÇLÜĞÜ

▪ Elce TUTAR\*

**Özet:** Sözleşmeler Hukukunun en önemli ilkesi olan sözleşmeye bağlılık ilkesi uyarınca, sözleşme kurulduktan sonra meydana gelen hal ve şartlar ne olursa olsun taraflar, sözleşme ile üstlendikleri edimleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Ancak günümüzde yaşanan ekonomik krizler sözleşmenin ifasını katlanılmaz duruma getirebilir. Böyle bir durumda sözleşmenin ifasında ısrar etmek, büyük adaletsizliklere yol açacaktır. Bu sebeple, bazı durumlarda sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması ya da sona erdirilmesi mümkün olmaktadır.

Sözleşmenin değişen şartlara uyarlanabilmesi için yasal düzenleme 6098 sayılı TBK.'nın 138. maddesinde yer alan yeni bir düzenlemedir. Buna göre; aşırı ifa güçlüğü sözleşmenin kurulması sırasında tarafların öngöremeyecekleri, öngörülmesinin de beklenemeyeceği olağanüstü durumların ortaya çıkmasıyla sözleşmenin esaslı şekilde değişmesini, sözleşmede edimler arasında kurulan dengenin bozulmasını ve borçlu için sözleşme koşullarında borcun ifasının dürüstlük kuralına aykırı düşecek ölçüde değişmesini ifade etmektedir.

**Anahtar Sözcükler:** Aşırı ifa güçlüğü, beklenmeyen hal, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması.

**Abstract:** In accordance with the principle of loyalty to the contract, which is the most important principle of the Contract Law, the parties are obliged to fulfill the obligations under the contract regardless of the circumstances and circumstances after the contract is established. However, today's economic crises can make the contracting process unbearable. In such a situation, insisting on the act of the contract will lead to great injustices. For this reason, in some cases it is possible for the contract to be adapted to the changing circumstances or to be terminated.

The legal arrangement for adapting the contract to changing circumstances is a new regulation in Article 138 of the TBK numbered 6098. According to this; the hardship means that the parties will not be foreseen or expected to be foreseen during the establishment of the contract and that the contract will change substantially due to the emergence of extraordinary circumstances and that the balance established between the act of the contract will be deteriorated and the contractual conditions for the debtor will be changed in a manner contrary to the rule of honesty.

**Key Words:** Hardship, unexpected case, clausula rebus sic stantibus.

\* Öğretim Görevlisi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümü Adalet Programı, Avukat, İzmir Barosu, elcetutar@hotmail.com

## GİRİŞ

Hukuki işlemin en önemli türü olan sözleşmeler gündelik yaşamımızda her an karşımıza çıkmaktadır. Bir sözleşme yapılırken taraflar, genellikle var olan şartların etkisi altında kalırlar ve durumlarını buna göre belirlerler. Var olan şartların taraflarca değişebileceği pek düşünülemez. Ancak sözleşmenin kurulmasından sonra meydana gelen önemli değişiklikler sebebi ile borcun yerine getirilmesi borçlu açısından aşırı derecede güçleşebilir.

Tüm hukuki sorunlara rağmen sözleşmede kararlaştırılan edimlerin ifa edilmesi ve verilen söze bağlı kalınması gerekir. Zira Borçlar Hukukunda kural ahde vefa ilkesidir. Sözleşmeler Hukukunun en önemli ilkesi olan sözleşmeye bağlılık ilkesi uyarınca, sözleşme kurulduktan sonra meydana gelen hal ve şartlar ne olursa olsun tarafların sözleşme ile üstlendikleri ifaları etkilememelidir. Ancak bu kurala hiçbir sınır getirilmesi kabul edilemez. Özellikle günümüzde ekonomik krizlerin sıklıkla yaşanması, sözleşmenin ifasını son derece katlanılmaz kılabilmiştir. Yine beklenmedik bir olay sonucu pek çok kişi hukuki ilişkide mağdur olabilir. Böyle bir durumda da mağdur olan tarafa sözleşmenin o şekilde ifasında ısrar etmek büyük adaletsizliklere yol açacaktır. Bu sebeple, bazı durumlarda sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması ya da sona erdirilmesi imkanının tanınması yerinde olacaktır.

Çalışmamızda, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasında genel ilkeler kapsamında yer verilen; sözleşme serbestisi ilkesi, ahde vefa ilkesi (pacta sonda servande), işlem temelini çökmesi teorisi, hakimin sözleşmeye müdahalesi, hakimin müdahalesinin sınırı, sözleşmenin uyarlanmasının TBK.'da özel olarak düzenlendiği haller; sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasının unsurları, sözleşmenin uyarlanmasında hakimin gözönünde tutması gereken esaslar ile hakim tarafından yapılan uyarılmanın sonuçları incelenmiştir.

## I. AŞIRI İFA GÜÇLÜĞÜ KAVRAMI

### GENEL OLARAK

Zaman içinde değişen koşulların sözleşmeye nasıl bir etkisinin olacağı, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda aşırı ifa güçlüğü başlığı altında düzenlenmiştir. Bu konuya, “Borçların ve borç ilişkisinin sona ermesi, zamanaşımı” başlıklı üçüncü bölüm altında yer verilmiştir.

Taraflar, sözleşmenin yerine getirileceğine inanarak sözleşme yapmaktadırlar. Ancak sözleşme yapıldıktan sonra şartların beklenmedik bir şekilde değişmesi, sözleşmenin bir tarafı için katlanılmaz bir hal alıyorsa, yine de edimin aynen ifasını istemek dürüstlük kuralı ile bağdaşmayacaktır<sup>1</sup>. Zira sözleşmenin kurulduğu anda mevcut olan şartlarla sonradan ortaya çıkan şartlar artık birbirine uymamaktadır<sup>2</sup>. TBK. m. 138'e göre de, sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülemeyen, öngörülmesi de beklenmeyen savaş, yüksek enflasyon, deprem, sel gibi doğal afetler<sup>3</sup>, para değerinin büyük ölçüde düşmesi gibi olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar ve sözleşmenin yapıldığı sıradaki mevcut olguları borçlu aleyhine değiştirir ve bu şartlarda aynen ifanın istenmesi dürüstlük kuralına aykırı düşerse borçlu, hakimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir<sup>4</sup>. Böyle durumlarda edimin ifası, çok zorlaşmış ve sözleşme sonucu gerçekleşecek edimden çok daha ağır mali külfet getirecek bir hal almış olabilir ama TBK. m. 136 anlamında bir imkansızlık söz konusu değildir. Objektif imkansızlık söz konusu olmadığı için, sözleşme geçerli olarak

<sup>1</sup> EREN, Fikret, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 14. B. , Ankara, 2012, s. 1039.

<sup>2</sup> GÜLEKLİ, Yeşim, “Aşırı İfa Güçlüğü ve Alacaklının Tasavvurunun Boşa Çıkması Halinde İşlem Temelinin Çökmesi Öğretisi”, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, No:18, İstanbul, 1990, s. 45, [www.journals.istanbul.edu.tr/iuhad/article/view/1023002478](http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhad/article/view/1023002478), e.t.: 15.04.2017.

<sup>3</sup> GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Pulat, Mücbir Sebepler ve Beklenmeyen Haller, Ankara, 1945, s. 18 vd.

<sup>4</sup> EREN, s.1040; DOĞAN, Gülmelihat, “Aşırı İfa Güçlüğü Nedeniyle Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması”, s. 10, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-111-1358>, e.t.: 25.04.2017; ACAR, Hakan, “Unidroit ve Avrupa Borçlar Hukuku Prensipleri Işığında Aşırı İfa Güçlüğü”, EÜHFD. , C. XII, S. 1-2, 2008, s. 119-120, [http://eski.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2008\\_XII\\_6.pdf](http://eski.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2008_XII_6.pdf), e.t.: 25.04.2017.

kurulmuştur<sup>5</sup>. İfa hala mümkün olmakla birlikte sözleşmenin değişen koşullar altında ifası, karşı edimle dengesini yitirmiş ve borçlunun ekonomik durumunu aşırı derecede ağırlaştırmıştır<sup>6</sup>. Bu durumda borçlu, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını, bu mümkün olmadığı takdirde kendisine sözleşmeden dönme hakkının tanınmasını isteyebilir.

Sözleşmenin değişen şartlara uyarlanabilmesi için yasal düzenleme 6098 sayılı TBK.'nın 138. maddesinde yer almakta olup, 818 sayılı eski Borçlar Kanununda var olmayan yeni bir düzenlemedir. Buna göre; aşırı ifa güçlüğü sözleşmenin yapılmasına temel olan olguların, sözleşmenin kurulması sırasında tarafların öngöremeyecekleri, öngörülmesinin de beklenemeyeceği olağanüstü durumların ortaya çıkmasıyla esaslı şekilde değişmesi, sözleşmede edimler arasında kurulan dengenin bozulması, borçlu için sözleşme koşullarında borcun ifasının dürüstlük kuralına aykırı düşecek ölçüde ağırlaşmasını ifade eder<sup>7</sup>.

Maddeye göre uyarlamanın yapılabilmesi için şu şartların olması gereklidir:

- Aşırı ifa güçlüğüne neden olan durum, sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkmış olmalı.
- Taraflarca öngörülmeyen, öngörülmesi beklenmeyen bir olay olmalı.
- Olağanüstü bir durum olmalı.
- Borçludan kaynaklanmayan bir sebep olmalıdır.

Bu şartlar varsa hakimden sözleşmenin uyarlanması istenilebilecek, ancak bu mümkün olmazsa ani edimli sözleşmelerde sözleşmeden dön-

<sup>5</sup> EREN, s. 331.

<sup>6</sup> DOĞAN, s. 10; TUNÇER, Polat, Borçlar Hukuku Temel Bilgiler, 1. B. , Ankara, Şubat 2016, s. 38.

<sup>7</sup> HAVUTCU, Ayşe, "İfa Engelleri ve İfa Engellerine Bağlanan Hukuki Sonuçlar" Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, İstanbul, 2011, s. 335; KILIÇOĞLU, M. Ahmet, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 21. B. , Ankara, 2017, s. 1069-1070, (KILIÇOĞLU, 2017); KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, Borçlar Hukuku, Genel Bölüm, SEROZAN, Rona, İfa/İfa Engelleri/Haksız Zenginleşme, 6. B. , İstanbul, 2014, s. 20.

me, sürekli edimli sözleşmelerde ise sözleşmenin feshi suretiyle sözleşme sona erdirilecektir<sup>8</sup>.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, uyarlamayı talep edebilmek için borçlunun borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak yani çekince koyarak ifa etmesidir<sup>9</sup>. Her iki durumda da -ifaya rağmen- uyarlama istenilebilecektir. Halbuki çekince koyarak aşırı ölçüde ifası güçleşenin uyarlama istemesi, uyarlamanın temelindeki düşünce ile bağdaşmayacaktır<sup>10</sup>.

## II. SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASINDA GENEL

### İLKELER

#### A. Sözleşme Serbestisi İlkesi

Özel Hukukta bireylerin irade muhtariyeti esastır<sup>11</sup>. Özel Hukuk, eşit düzeydeki kişilerin hukuki ilişkilerini düzenlemeyi amaçlar ve belli sınırlar içinde tarafların hukuki ilişkilerini hukuki işlemler özellikle söz-

<sup>8</sup> HAVUTCU, s. 336; Yargıtay 6. HD. , 07.04.2016 tarih, 2015/7802 E. , 2016/2888 K. , “Özet: Dava, kira bedelinin dava tarihinden itibaren uyarlanması istemine ilişkindir. Sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmeden ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar ve sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olguları, kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirir ve borçlu da borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olursa borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. Sürekli edimli sözleşmelerde borçlu, kural olarak dönme hakkının yerine fesih hakkını kullanır. Mahkemece, sözleşme koşullarının kiracı aleyhine ağırlaştığı ekonomik şartlar ve mecurun niteliği sebebiyle edim dengesinin bozulduğu gerekçesiyle kira bedelinin kısmen uyarlanmasına karar verilmiş ise de; davacının davadaki talebi kira bedelinin uyarlanmasına dair olup mahkemece yasal ilkeler ışığında uyarlama koşullarının varlığı hususunda araştırma yapıp sonucuna göre karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde eksik inceleme ve hüküm kurmaya elverişli ve yeterli görülmeden bilirkişi raporu esas alınarak hüküm kurulmuş olması doğru değildir.” , [www.kazanci.com](http://www.kazanci.com), e.t.: 26.04.2017.

<sup>9</sup> ERDOĞAN, İhsan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. B. , Ankara, Ocak 2017, s. 241.

<sup>10</sup> HAVUTCU, s. 337.

<sup>11</sup> EREN, s. 297; OĞUZMAN, M. Kemal/ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 7.B. , İstanbul, 2009, s. 19; NOMER, N. Haluk, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 13. B. , İstanbul, 2013, s. 23 vd. ; AN-TALYA, O. Gökhan, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, C. I, 2. B. , İstanbul, 2017, s. 53; NART, Serdar, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler - Özel Hükümler, Ankara, 2014, s. 2; KILIÇOĞLU, 2017, s. 109.

leşmeler yoluyla düzenleme imkanı tanır<sup>12</sup>. Özel hukuk düzeninin, bu çerçevede hak sahiplerine kendi serbest, özgür iradeleriyle hukuki işlemler yapabilme yetkisine “irade muhtariyeti” denilmektedir<sup>13</sup>. Sözleşmeler hukuku alanında ise bu ilke, karşımıza sözleşme serbestisi (özgürlüğü) ilkesi olarak çıkmaktadır<sup>14</sup>. Buna göre, taraflara hukuk düzeninin sınırları içinde kalarak sözleşmenin içeriğini diledikleri şekilde düzenleme imkanı tanınmıştır (TBK. m. 26). Bu sınırlar ise, sözleşme içeriğinin kanunun emredici hükümlerine, hukuka aykırı olmaması, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı olmaması ve imkansız olmamasıdır<sup>15</sup> (TBK. m. 27).

Sözleşme serbestisi ilkesi, kişilere hukuk düzeninin sınırları içinde irade beyanlarıyla hukuki ilişkiler kurma, bu sınırlar içerisinde kalarak diledikleri şekilde sözleşmenin içeriğini değiştirme, dilediği kimseyle sözleşme yapma, şeklini serbestçe tayin etme, muhtevasını belirleme, var olan sözleşmeyi değiştirme veya ortadan kaldırma konusunda imkan sağlar<sup>16</sup>.

## **B. Ahde Vefa İlkesi (Pacta Sund Servanda)**

Sözleşme serbestisi, herkese sözleşme yapıp yapmamak konusunda özgürlük tanımıştır. Geçerli bir sözleşme yapıldıktan sonra artık tarafların buna uyma mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu mecburiyet, verilen söze sadakat dolayısıyla sözleşmenin bağlayıcılığını, ahde vefa (pacta sund servanda) ilkesini oluşturur<sup>17</sup>.

<sup>12</sup> ERDOĞAN, s. 10-11.

<sup>13</sup> KAPLAN, İbrahim, Hakimin Sözleşmeye Müdahalesi, 2. B. , Ankara, 2007, s. 19.

<sup>14</sup> ŞENYÜZ, Doğan, Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler, 2. B. , Bursa, 2005, s. 17-18; REİSOĞLU, Safa, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, Ocak 1993, s. 97 vd. ; AYAN, Mehmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 11. B. , Ekim 2016, s. 32.

<sup>15</sup> ARAT, Ayşe, Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Ankara, 2006, s. 30.

<sup>16</sup> KAPLAN, s. 19-20.

<sup>17</sup> ARAT, s. 51.

Türk Hukukunda, sözleşmeler hukukunun temel ilkelerinden olan ahde vefa (pacta sunt servanda) ilkesi geçerlidir<sup>18</sup>. Bu ilkeye göre, sözleşmeye yapıldığı şekliyle uymak gerekir. Yani borçlu, borcunu her durumda yerine getirmek zorundadır<sup>19</sup>.

Taraflar, sözleşmenin kuruluşu sırasında, ifanın daha sonraki bir zamanda gerçekleşeceği hususunu bilmekte ve gelecekteki şartların kesin olarak önceden öngörülemeyeceğini baştan kabul etmektedirler. Dolayısıyla ileride ortaya çıkabilecek riskler ve tahmin edilemeyen hususlar, taraflarca sözleşmenin kuruluşu sırasında hesaba katılmaktadır. Bu sebeple, sonradan ortaya çıkan durumlar, sözleşmede kararlaştırılan edimlerin ifasını etkilememelidir. Sözleşme kurulduğu gibi uygulanmalıdır. Zira irade serbestisi ilkesi de tarafların sözleşmeyi aynen uygulamalarını gerektirir<sup>20</sup>. Ancak belli şartlar altında sözleşmeye bağlılık ilkesine dayanmak doğruluk ve dürüstlük kuralına aykırı düşebilir. Bu gibi durumlarda sözleşmenin aynen ifa edilmesi hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilir. Nitekim TMK. m. 2'ye göre; “Herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır. Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz.” Madde metninde düzenlenen dürüstlük ilkesi ile sınırlı olarak “ahde vefa ilkesi” uygulanmalıdır<sup>21</sup>. Sözleşmenin ifası sırasında hal ve şartların değişmesi durumunda, TMK. m. 2’de yer alan doğruluk ve güven kurallarından hareketle, ahde vefa ilkesinin aksine sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasına karar verilebilecektir<sup>22</sup>.

### C. İşlem Temelinin Çökmesi Teorisi

Ahde vefa ilkesinin istisnasını, işlem temelinin çökmesi teorisi oluşturur. Uluslararası Hukukta, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması

<sup>18</sup> ARAT, s. 52; TOPUZ, Seçkin, Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale, Ankara, 2009, s. 64.

<sup>19</sup> BAYSAL, Başak, Sözleşmenin Uyarlanması, 1. B. , İstanbul, Şubat 2009, s. 5.

<sup>20</sup> KAPLAN, s. 118.

<sup>21</sup> DOĞAN, s. 10.

<sup>22</sup> KILIÇOĞLU, Ahmet M. , Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. B. , Ankara, 2003, s. 159.

kavramını belirtmek için “clausula rebus sic stantibus”, “emprevizyon”, “mücbir sebep”, “zımni şart”, “beklenmezlik”, “aşırı güçlük” gibi terimler kullanılmaktadır<sup>23</sup>.

Türk hukukunda ise, doktrin ve Yargıtay kararlarında bu kavramı belirtmek için çeşitli terimler kullanılmaktadır. Bunlar arasında; “clausula rebus sic stantibus”, “beklenmeyen hal şartı”, “sözleşmenin değişen şartlara uydurulması veya uyarlanması”, “işlem temelinin çökmesi”, “öngörülemez haller”, “aşırı güçlük”, “emprevizyon”, “umulmazlık”, “fevkalade hal” ve “mücbir sebep” sayılabilir<sup>24</sup>.

6098 sayılı TBK.’da yer alan madde gerekçesinde; “*Bu yeni düzenleme, öğreti ve uygulamada sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin istisnalarından biri olarak kabul edilen, “işlem temelinin çökmesi”ne ilişkindir. İmkânsızlık kavramından farklı olan aşırı ifa güçlüğüne dayanan uyarlama isteminin temeli, Türk Medenî Kanunu’nun ikinci maddesinde öngörülen dürüstlük kurallarıdır.*” şeklinde belirtilmiştir. BAYSAL; Türk Hukukunda da Alman Hukukundaki gelişmelere paralel olarak sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması konusunda, en tutarlı ve doyurucu çözümleri veren işlem temelinin çökmesi teorisinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir<sup>25</sup>.

İşlem temelinin çökmesi altında değerlendirilen aşırı ifa güçlüğü, başlangıçta öngörülemez veya öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü durumların sonradan ortaya çıkmasıyla sözleşme şartlarının esaslı şekilde değişmesini, edimler arasındaki eşitlik ve dengenin önemli ölçüde bozulmuş olmasını, borçlu için borcun ifasının dürüstlük kurallarına aykırı düşecek şekilde aşırı derecede ağırlaşmasını ifade etmektedir<sup>26</sup>.

<sup>23</sup> AYAN, s. 242; TEZCAN, Mehmet, “Clausula Rebus Sic Stantibus İlkesi ve Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 30.

<sup>24</sup> TEZCAN, s. 30; EREN, s. 480 vd. ; KAPLAN, s. 117 vd. ; KILIÇOĞLU, s. 157 vd; YHGK. , 19.02.1997 tarih ve 1996/11-762 E. , 1997/77 K. ; Yargıtay 13. HD. , 13.06.2014 tarih, 2013/16898 E. , 2014/18895 K. ; YHGK. , 17.09.1997 tarih, 1997/11-460 E. , 1997/651K. , www.kazanci.com, e.t.: 28.04.2017; YHGK. , 19.02.1997 tarih, 1996/11-762 E. , 1997/77 K. , www.yargidunyasi.com.tr, e.t.: 28.04.2017.

<sup>25</sup> BAYSAL, s. 94.

<sup>26</sup> HAVUTCU, s. 335; EREN, s. 486.

İşlem temelinin çökmesi ve sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması ile imkânsızlık müessesesi birbirinden farklıdır<sup>27</sup>. Çünkü söz konusu kavramlara uygulanacak hükümler yanında ortaya çıkan hukukî sonuçlarda da farklılıklar vardır. Öncelikle gerek işlem temelinin çökmesinde gerekse sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasında edimin ifası mümkündür. Burada borçlunun edim yükümlülüğünün söz konusu olabilmesi için, kusurlu olup olmaması önem taşımaz. Ancak, borcun ifası borçludan beklenemeyen bir hal almıştır. TMK. m. 2'de yer alan dürüstlük kuralına göre, hâkim sözleşmenin uyarlanmasına veya sona ermesine karar verebilir. Yani borçlu, işlem temelinin çökmesinde kusurlu olmasa da sorumlu olabilir. Buna karşılık, imkânsızlık halinde, özellikle objektif imkânsızlıkta edimin ifası ne borçlu ne de bir başkası tarafından yerine getirilebilir. Yani edimin ifası, hiçkimse için mantiken, fiilen ya da hukuken mümkün değildir. Oysa sübjektif imkânsızlık kavramında, edim sadece borçlu açısından imkânsızdır<sup>28</sup>.

Aşırı ifa güçlüğüne de, imkansızlık kavramından ayırmak gerekir. Aşırı ifa güçlüğünde edimin ifası yine de mümkündür. Sadece ifa, borçlunun ekonomik durumunu aşırı derecede ağırlaştırmaktadır ve borçluyu büyük bir fedakarlık altına sokmaktadır.<sup>29</sup> Aşırı ifa güçlüğünde, objektif imkansızlık söz konusu olmadığı için, sözleşme geçerli olarak kurulmuştur. Ancak borçlu dürüstlük kuralına dayanarak, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını, bu mümkün olmadığı takdirde de sözleşmeden dönme ya da fesih hakkını kullanabilir. Dolayısıyla, aşırı ifa güçlüğü hallerine imkânsızlık hükümlerini uygulayamayız. Aksi halde böyle bir durumda, borçlu borçtan hukuken kurtarılmış olur. Halbuki burada borçlunun borcu devam etmektedir.

Objektif imkânsızlıkta bazen sözleşme bâtil olur veya borç ilişkisi sona erer; bazen de TBK. m. 112 gereğince borçlunun sorumluluğu or-

<sup>27</sup> BAYSAL, s. 125.

<sup>28</sup> ALTUNKAYA, Mehmet, "Edimin Başlangıçtaki İmkânsızlığı", Doktora Tezi, Konya, 2004, s. 80; GÜLEKLİ, s. 55.

<sup>29</sup> EREN, s. 330; GÜLEKLİ, s. 55; ARAT, s. 90; İNAL, Tamer, "Mücbir Sebeplerin Oluşum Unsurları", Prof. Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan, Ankara, 1997, s. 25-26; TEZCAN, s. 55.

taya çıkar. Sübjektif imkânsızlıkta ise, genellikle sözleşme sona ermez ve borçlunun temerrüdü söz konusu olur. Buna karşılık aşırı ifa güçlüğünde her ne kadar “ahde vefa (pacta sunt servanda)” ilkesine göre, borçlu hangi durumda olursa olsun, borcu yerine getirmek zorunda olsa da, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması imkanı TBK. m. 138 ile mümkündür<sup>30</sup>.

Aşırı ifa güçlüğü ile edimler arasındaki dengenin bozulması şeklinde işlem temelinin çökmesi halleri ise birbirine yakındır. Aşırı ifa güçlüğünün ortaya çıktığı pek çok durumda da edimler arası denge de bozulmuş olacaktır. Ancak bu iki kavram her zaman birbiri ile örtüşmez. Aşırı ifa güçlüğü, sadece borçlunun başvurabileceği bir işlem temelinin çökmesi halidir. Oysa, edimler arasındaki dengenin bozulması halinde hem borçlu hem de alacaklı sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını talep edebilmektedir. TBK. m. 138, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması imkanını sadece borçluyla tanımıştır<sup>31</sup>.

Sözleşme ile ifası kararlaştırılan ama sözleşmenin kurulmasından önce göle düşen yüzük örneğinde, yüzüğün ifasının aşırı derecede güçleşmesinden mi yoksa imkânsızlaşmasından mı bahsedilecektir? Gölü boşaltarak ve detektör kullanarak yüzüğün bulunması fazlasıyla güç olsa bile teknik açıdan mümkündür. § 275 (1) BGB (Alman Medeni Kanunu) açısından, sözleşmenin ifası imkansız değildir. Ancak, gereken çaba fedakarlık, yüzüğün değerine ve alacaklının sözleşmede aynı kalan çıkarına göre oldukça orantısızdır. Dolayısıyla alacaklının yüzüğü elde etmesindeki menfaati arka planda kalmalıdır. İfa imkansız olmamakla birlikte ifa için gereken çaba, alacaklının sözleşmenin ifasındaki çıkarıyla tamamen orantısız ise işlem temelinin çöktüğü varsayılır<sup>32</sup>.

Aşırı ifa güçlüğünün uygulanma olasılığı, işlem temelinin çökmesi-

<sup>30</sup> ALTUNKAYA, s. 82.

<sup>31</sup> BAYSAL, s. 154.

<sup>32</sup> ROSLER, Hannes, “Alman ve Uluslararası Sözleşme Hukukunda Değişen ve Öngörülemeyen Koşullar”, Çeviren: Tülay Aydın Ünver, İÜHFİM, C. LXVI, S. 1, 2008, s. 358, www.journals.istanbul.edu.tr/ihfm/issue/archive, e.t.: 26.03.2017.

nin diğer hallerine göre daha düşüktür. Aşırı ifa güçlüğünde, ifanın güçleşmesi aranırken, edimler arası dengenin bozulmasında veya sözleşme ile izlenen amacın boşa çıkmasında ifanın güçleşmesi aranmaz, edimler arası dengenin ne derece bozulduğuna ve amacın ne derece boşa çıktığına bakılır<sup>33</sup>.

## **D. Hakimin Sözleşmeye Müdahalesi**

### **1. Dar Anlamda Hakimin Sözleşmeye Müdahalesi**

Türk Hukukunda uyarılama, dar anlamda uyarılama ve geniş anlamda uyarılama olmak üzere ikiye ayrılır<sup>34</sup>.

Dar anlamda hakimin sözleşmeye müdahalesi, hakimin kendi yarattığı kurucu etkili bir kuralla mevcut sözleşmeyi değiştiren veya ortadan kaldıran karardır. Diğer bir ifadeyle, hakimin sözleşmeden doğan uyumsuzluğu, sözleşmenin dışında kendisinin koyduğu bir kuralla çözmesine “dar anlamda hakimin sözleşmeye müdahalesi” denir<sup>35</sup>.

EREN, sözleşmenin içeriğinin değişikliklere uyarlanmasını “dar anlamda uyarılama”; sözleşmenin hem içeriği hem de süresi yönünden yeni şartlara uyarlanmasını ise “geniş anlamda uyarılama” olarak ifade etmekte ve uyarılama kavramının geniş anlamda uyarılama olarak algılanması gerektiğini belirtmektedir<sup>36</sup>.

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanması, çeşitli şekillerde olabilir. Edimin konusunun değiştirilmesi, yükseltilmesi veya azaltılması, ifa zamanının veya yerinin değiştirilmesi gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Sözleşmenin içeriğinin değiştirilmesine, muacceliyet tarihinin ertelenmesi, taksitlerin yeniden düzenlenmesi, kısmi ifaya izin verilmesi

<sup>33</sup> BAYSAL, s. 155.

<sup>34</sup> EREN, s. 482.

<sup>35</sup> KAPLAN, s. 25.

<sup>36</sup> EREN, s. 482; ARAT, s. 190-191.

veya ifa yerinin yeniden tespiti örnektir. Uygulamada en çok karşılaşılan ise taraflardan birinin ediminin düşürülmesi ya da yükseltilmesidir. Örneğin; kira sözleşmelerinde, kiralanan yerin değişen koşullar sonucu aşırı değerlendirilmesi sonucunda, kira bedelinin yükseltilerek giderilmeye çalışılması. Sözleşmenin dar anlamda uyarlanabilmesi için ifanın konusunun mutlaka para borcu olması gerekmez<sup>37</sup>.

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanması, her zaman mağdur tarafın mağduriyetini ortadan kaldıracak şekilde olmalıdır. Örneğin edimin indirilmesi durumunda, indirim hiçbir zaman edimin konusunu ortadan kaldıracak boyutta olmamalıdır<sup>38</sup>. Türk Hukukunda, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun, 07.05.2003 tarih, 2003/13-332 E. , 2003-340 K. sayılı yabancı para üzerinden belirlenen kira bedellerinin nasıl uyarlanacağına ilişkin bir kararında bu konuda somut ölçütler getirmiştir<sup>39</sup>: “Sözleşmenin kurulduğu günden dava tarihine kadar geçen süre içinde, ülkemizin yerleşmiş ekonomik koşullarının etkisiyle sözleşmedeki yabancı paranın (dövizin) Türk parası karşısında normal artışlarla ulaşması gereken değeri bulunmalı, bulunan bu değer sözleşme gereği kirala-yan yararına kabul edilmeli, daha sonra 2001 yılı Şubat ayında başlayan ve aralıksız şiddetini artıran umulanın üstündeki dolardaki artış ve buna bağlı ekonomik krizin tabii sonucu ortaya çıkan, sözleşmedeki yabancı paranın Türk parası karşısındaki dava tarihi itibarıyla değer artışı tespit edilmeli, böylece belirlenecek iki değer arasındaki farklılık miktarı, sözleşmedeki özel hükümler, kiralananın niteliği, kullanma alanı, konumu, bölgede kira parasını da etkileyecek normalin üstündeki imar ve ticari gelişmeler gibi değişiklikler, emsal kira paraları, vergi ve *amortisman giderilerindeki artışlar ile somut olayda görülebilen objektif etkenlerle karşılaştırılıp, değerlendirilmeli, sonuçta işlem temelinin çöktüğü, sözleşmedeki çıkar dengesinin katlanılamayacak derecede davacı aleyhine bozulduğunun benimsenmesi halinde, kiracının ne miktar kira parasından sorumlu olacağı belirlenmeli, böylece sözleşmedeki kira parası, tarafların amacına uygun*

<sup>37</sup> BAYSAL, s. 254.

<sup>38</sup> BAYSAL, s. 255.

<sup>39</sup> YHGK. , 07.05.2003 tarih, 2003/13-332 E. , 2003-340 K. , www.lexpera.com.tr, e.t.: 29.04.2017.

*objektif iyiniyet, hak ve nesafet kurallarının elverdiği ölçü ve düzeyde yine yabancı para olarak uyarlanmalıdır”.*

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanması mümkünken, sözleşmenin sona erdirilmesi yolu tercih edilmemelidir. Çünkü, sözleşmenin sona erdirilmesi ancak dar anlamda uyarlamanın mümkün ya da amaca uygun olmaması halinde söz konusu olur<sup>40</sup>. Sözleşmenin dar anlamda uyarlanması için, sözleşme taraflarının her ikisinin de iradelerinin uyarlama yönünde olması gerekmektedir. Aksi takdirde, uyuşmazlık hakim önüne gelmiş de olsa, hakim dar anlamda uyarlamaya karar verememektedir<sup>41</sup>.

## **2. Geniş Anlamda Hakimin Sözleşmeye Müdahalesi**

Hakimin taraflar arasındaki mevcut sözleşmenin yorumlanmasına, tamamlanmasına veya değişen şartlara uyarlanmasına yani değiştirilmesine ilişkin her kararı, geniş anlamda hakimin sözleşmeye müdahalesi olarak nitelendirilir<sup>42</sup>.

Dar anlamda uyarlama, sözleşmenin içeriğindeki tarafların hak ve borçlarındaki değişiklikleri ifade ederken; geniş anlamda uyarlama sona erme de dahil olmak üzere sözleşmenin hem süresinde hem de içeriğinde değişiklik yapılmasını ifade eder<sup>43</sup>.

## **E. Hakimin Müdahalesinin Sınırı**

Hakim, kendi koyduğu kurallarla sadece sözleşmede boşluk arzeden noktaları tamamlayabilir ve tarafların sözleşmenin kuruluşu sırasında istedikleri ancak karşılıklı anlaşmaya varamadıkları hususlara yeni bir biçim verebilir<sup>44</sup>. Hakim, uyarlama kriterlerinin oluştuğunu görürse

<sup>40</sup> BAYSAL, s. 257-258.

<sup>41</sup> GÜLEKLİ, s. 65; BAYSAL, s. 256-257.

<sup>42</sup> KAPLAN, s. 21; EREN, s. 482.

<sup>43</sup> ARAT, s. 190; BAYSAL, s. 252-258; KAPLAN, s. 122.

<sup>44</sup> KAPLAN, s. 107.

sözleşmeyi ya sona erdirerek taraflar arasındaki ilişkiye son verir ya da değişen şartlara uyarlayarak ifa güçlüğündeki tarafın yükünü hafifletir<sup>45</sup>.

Uyarlama talebi önüne gelen hakim, bu talebin haklı olup olmadığını araştırmalı; gerek kriterlerin oluşup oluşmaması gerekse uyarlama yapılıp yapılmaması bakımından dikkatli ve özenli davranmalıdır. Çok sıkı bir şekilde sözleşmenin her şart altında uygulanmasına yol açmaması gerektiği gibi uyarlama yoluna başvurmayı sözleşmeden kurtulma haline getirecek kadar da gevşek davranmamalıdır<sup>46</sup>. Hakim uyarlama yaparken, tarafların farazi iradelerini araştırmaz; dürüstlük kuralının objektif ölçüsünden yararlanır<sup>47</sup>. Diğer bir deyişle; hakim, tarafların iradesi gibi sübjektif bir ölçüye değil; hakkaniyet gibi objektif ölçülere dayanmak durumundadır.

Hakim, ancak var olan ve kurulmuş olan bir sözleşmeyi uyarlayabilir. Eğer taraflar arasında sözleşmenin kurulup kurulmadığı hususu ihtilafli ise, artık sözleşmenin tamamlanmasından bahsedilemeyeceği için uyarlama yoluna da gidilemeyecektir<sup>48</sup>.

Hakimin, kural olarak taraflardan birini kanunda öngörülmemiş yan yükümlülüklerin tamamlanması yoluyla yükümlü kılmaması gerekir. Yine hakim kararı ile karşı taraf lehine hak yaratıp sözleşmedeki risk dağılımını onun lehine çevirmek mümkün olmamalıdır<sup>49</sup>.

Şekle bağlı sözleşmelerde, sözleşme şekle uygun değilse bu durumun hakim tarafından re'sen veya taraflardan birinin talebi üzerine dikkate alınması gerekiyorsa, bunun uyarlanmasından da söz edilemeyecektir<sup>50</sup>.

---

<sup>45</sup> ARAT, s. 187.

<sup>46</sup> ARAT, s. 187.

<sup>47</sup> ARAT, s. 190.

<sup>48</sup> KAPLAN, s. 109-110.

<sup>49</sup> KAPLAN, s. 111.

<sup>50</sup> KAPLAN, s.112.

Hakim uyarlama ile adil bir sonuca ulaşamayacağına kanaat getirirse sözleşmeyi sona erdirir. Zira sözleşmenin sona erdirilmesi de bir tür uyarlamadır. Ancak bu kararı vermesinde tarafların iradeleri de bir dereceye kadar önemlidir. Eğer taraflar, sözleşmenin uyarlanmasını istiyorlarsa, hakim sona erdirme kararı veremez. Ancak taraflardan biri uyarlama talebinde bulunuyor diğeri ise istemiyorsa hakim, borçlar hukukunda sözleşmenin ayakta tutulması esas olduğu için, önce uyarlama yoluna gidecektir<sup>51</sup>.

## **F. Sözleşmenin Uyarlanmasının TBK.'da Özel Olarak Düzenlendiği Haller**

### **1. Bağışlama Sözü Vermenin Geri Alınması ve İfadan Kaçınma (TBK. m. 296)**

Bağışlama sözü verme bir sözleşmedir ve bununla söz veren kişi, bağışlanan kişiye karşılıksız bir kazandırmada bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak, söz veren kişinin ekonomik durumu sonradan değişse bile, kural olarak sözleşmeden doğan edimini yerine getirmesi gerekir. Ancak TBK. m. 296'ya göre; “bağışlama sözü veren, aşağıdaki durumlarda sözünü geri alabilir ve onu ifadan kaçınabilir:

*Elden bağışlanan bir malın geri verilmesini isteyebileceği sebeplerden biri varsa.*

*Mali durumu, sonradan sözün yerine getirilmesini kendisi için olağanüstü ağır kılacak ölçüde değişmişse.*

*Bağışlama sözü verdikten sonra, kendisi için yeni aile yükümlülükleri doğmuş veya bu yükümlülükleri önemli ölçüde ağırlaştırmışsa.*

*Bağışlama sözü verenin borcunu ödeme güçsüzlüğü belirlenir veya iflasına karar verilirse, ifa yükümlülüğü ortadan kalkar”.*

<sup>51</sup> ARAT, s. 194-195.

Sözleşmenin kurulmasından sonra başışlama sözü verenin, mali durumu önceden öngörölmesi mümkün olmayacak şekilde -sonradan sözün yerine getirilmesini kendisi için ağır kılacak ölçüde- bozulursa, değişen bu ağır koşullar karşısında ifa yükümlölüğü ortadan kalkacaktır.

## **2. Yabancı Para ile Kira Bedeli Kararlaştırılması Halinde (TBK. m. 344 vd.)**

TBK.'nın 344. maddesinin dördüncü fıkrasında, sözleşmede kira bedeli yabancı para olarak kararlaştırılmışsa, beş yıl geçmedikçe kira bedelinde değişiklik yapılamayacağı; ancak, TBK.'nın, "Aşırı ifa güçlüğü" başlıklı 138. maddesi hükmünün saklı olduğu düzenlenmiştir.

Anılan hükmün ikinci fıkrasında ise "Bu madde hükmü yabancı para borçlarında da uygulanır." şeklindedir. TBK. m. 138 / f. 2'de tesis edilen bu açık hüküm uyarınca, döviz kurundaki ani değişikliklerin de sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması gerektiği söylenebilir. Fakat ilgili hükmün uygulanması için gerekli koşullardan birisi olan "öngörülemezlik" koşulu nedeniyle, gerek eski kanun gerekse yeni kanun döneminde de, uygulamada bu hususta Yargıtay'ın farklı kararlar verdiği görölmektedir.

Yargıtay, verdiği kararlar ile bu konuda birbirine zıt iki farklı görüş geliştirmiştir. Yargıtay, "birinci görüş"e göre verdiği kararlarda, döviz kurundaki ani değişikliğin "öngörülemez" olması durumunda, TBK. m. 138'in açık hükmünün uygulanacağını ve sözleşmenin değişen şartlara uyarlanabileceğini söylerken; "ikinci görüş"e göre verdiği kararlarda ise, Türkiye'nin ekonomik yapısı ve dinamikleri göz önüne alındığında, döviz kurundaki ani değişikliklerin "öngörülemez" olmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla yabancı para borcu altına giren kişinin döviz kurundaki değişikliklerin riskini de almış olduğunu söylemektedir.

Yargıtay 13. Hukuk Dairesi 28.10.2013 tarihli ve 2013/11149 E. , 2013/26086 K. sayılı kararında řu ifadelere yer vermiştir<sup>52</sup>:

<sup>52</sup> www.kararara.com, e.t.: 01.05.2017.

“Ülkemizde 1994 ve 2000 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerden sonra yabancı para kurlarındaki değişkenlik herkesçe bilinir ve öngörülebilir bir hale gelmiştir. Esasen ülkemizde zaman zaman ekonomik krizlerin vuku bulduğu ve bu bağlamda dövizle borçlanmanın risk taşıdığı da toplumun büyük çoğunluğu tarafından bilinen bir olgudur. Ortalama bir tüketici için kurdaki dalgalanma öngörülemez değildir. Türkiye’de belli aralıklarla milli paranın döviz karşısında değer kaybettiği, son 10 yılda en çok kullanılan Dolar ve Euro karşısında toplumun tüm kesimlerinin katlanamayacağı bir devalüasyon yaşanmadığı kabul edilmekte olup diğer ülkelerde dahi döviz paritelerinin günlük değiştiği de keza herkesçe bilinmektedir. Kaldı ki son yıllarda ekonomi uzmanlarının milli paraya güven telkin eden yaklaşımlarına itibar edilmeyerek sözleşme tarihinde TL. ile konut kredisi kullanmak yerine uzun süredir kur artışı yaşamayan Japon yenine endeksli konut kredisine yönelmek, sözleşmede yer alan “kur artışının müşteriye ait olacağı” yolundaki kaydın haksız şart olmadığı gerçeği karşısında davacının dövizdeki dalgalanmayı öngörmeyeceği söylenemez.”

Yargıtay 13. Hukuk Dairesi 09.06.2005 tarihli ve 2005/1874 E. , 2005/9749 K. sayılı kararında da; ülkemizdeki ekonomik krizlerin öngörülebilir olduğu gerekçesiyle, dövize endeksli kredi sözleşmelerinin uyarlanmasının mümkün olmadığına karar vermiştir<sup>53</sup>:

“Ülkemizde yıllardır süren enflasyon eşya fiyatlarında beklenenin üzerindeki artışlar Türk Parasının yabancı paralara karşı sürekli değer kaybetmesi toplumun yaşamını ağırlaştırmakta ve huzursuzluk kaynağı olmaktadır, işte bu açık olgu karşısında kredi veren bankaların enflasyonun rizikolarından korunmak amacıyla dövize endeksli kredi sözleşmeleri düzenledikleri bir gerçektir. Devalüasyon ve ekonomik krizlerin bir anda oluşmadığı, belli ekonomik dar boğazlardan sonra meydana geldiği de bilinen bir gerçektir. Yabancı para karşısında sürekli değer kaybeden Türk Parası yerine döviz ile sözleşme yapan ve borç altına girenlerin ülkedeki geçmişte yaşanan yüksek enflasyon ve ekonomik krizler karşısında dövizle borçlan-

<sup>53</sup> YILMAZ, Süleyman, “Dövize Endeksli Tüketici Kredilerinde Uyarlama Sorunu ve Yargıtay’ın Bakışı”, AÜHF.D. , 59 (1) Ankara, 2010, s. 143, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1504/16589.pdf>, e.t.: 01.05.2017.

*mada bu tür artışların yaşanabileceğini öngörmesi, dövizin seyri karşısında davalının bunu tahmin etmesi gerekir. Kaldı ki davanın dayandırıldığı olaylardan sonra dövizin seyri karşısında da işlem temelinin de çökmesinden bahsedilmesi mümkün değildir.”*

Öte yandan; Yargıtay 13. Hukuk Dairesi'nin 13.06.2014 tarihli, 2013/16898 E. , 2014/18895 K. sayılı bir başka kararında ise,

*“Davacı, 22/05/2008 tarihinde İsviçre Frangı'na ( CHF ) endekli konut finansman kredisi kullandığını, krediyi kullandığı tarih ile gelinen tarih arasında aşırı derece kur farkı oluştuğunu bu nedenle kredi taksitlerini ödemede zor duruma düştüğünü ileri sürerek öncelikle sözleşmenin geçerli olup olmadığını tespitini, şayet geçerli olduğu tespit olunur ise sözleşme şartlarının mevcut duruma uyarlanmasını istemiştir. Dava tarihi itibarıyla 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu yürürlükte bulunup, dövizle borçlanmalarda uyarılma istenebileceği gözetilmelidir. Mahkemece, dövizle borçlanmalarda Türk Lirasının değer kaybettiğinin kolayca bilinebilecek ve öngörülebilir bir husus olduğu vurgulanmıştır. Ancak, bu sonuca varılırken, hangi objektif kriterlerin bulunduğu açıklanmamış, sadece önceki krizler gösterilmiştir.” şeklinde önceki kararına zıt olarak, birinci görüş doğrultusunda bir karar verdiği görülmektedir<sup>54</sup>.*

Döviz kurundaki ani değişikliklerin sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını gerektirip gerektirmeyeceği, "öngörülemezlik" koşulu hakkındaki Yargıtay'ın farklı görüşleri sebebiyle; eski Borçlar Kanunu döneminde olduğu gibi, TBK. m. 138'de düzenlenen açık hükme rağmen, Yargıtay kararları ışığında da kesin olarak cevap bulamamaktadır. Kanaatimizce, döviz kurundaki değişikliklerin, Türkiye'de her zaman öngörülebilir olduğunu kabul etmek yerine, her somut olay üzerinde inceleme yapmak daha isabetli bir karar olacaktır.

<sup>54</sup> www.kazanci.com, e.t.: 25.04.2017; ayrıca bkz. Yargıtay Kararları, “Yargıtay 6. HD. , 19.01.2015 tarih, 2014/13531 E. , 2015/415 K.” , İBD. , Mayıs-Haziran, 2015, C. 89, S. 2015/3, s. 363, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/files/Yayinlar/Dergi/doc/ibd20153.pdf>, e.t.: 01.05.2017.

### 3. Olağanüstü Durumlarda Kira Bedelinden İndirim (TBK. m. 363 vd.)

Kira sözleşmesi kurulduktan sonra, koşullar ne kadar olumsuz bir şekilde değişirse değişsin, kiracı kira bedelini ahde vefa ilkesi uyarınca aynen ifa ile yükümlüdür. Ancak TBK. m. 363 ürün kirasında, sözleşmenin kurulmasından sonra olağanüstü felaket veya doğal olaylar yüzünden tarımsal taşınmazdan ürün elde edilmesi önemli ölçüde azalmışsa, kiracıya kira bedelinden orantılı bir miktar indirim yapılmasını isteme hakkı tanımıştır. Görüldüğü gibi, sözleşmenin akdedilmesinden sonra, önceden öngörülemeyen sebeplerle koşulların değişmesi sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasına olanak vermiştir<sup>55</sup>.

### 4. Eser Sözleşmesinde Götürü Bedel (TBK. m. 480)

Eser sözleşmesinde, bedelin götürü olarak kararlaştırıldığı hallerde ( anahtar teslimi ya da sabit olarak) başlangıçta öngörülemeyen veya öngörülebilir de taraflarca göz önünde tutulmayan durumlar dolayısıyla, işi aynı ücrete yapmak mümkün olmazsa yüklenici, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı veya karşı taraftan beklenemediği takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir<sup>56</sup>. Kanuna göre, dürüstlük kurallarının gerektirdiği durumlarda yüklenici, ancak fesih hakkını kullanabilmektedir.

Eser sözleşmesinde ifanın aşırı derecede güçleşmesi, masraf artışından başka bir nedenden meydana gelmişse de, genel hüküm niteliğindeki TBK. m. 138 hükmüne dayanılarak uyarılama talep edilebilecektir<sup>57</sup>. TBK. 'nın 480. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca, götürü bedelin belirlenmesinden sonra eser, öngörülenden az emek ve masrafı gerektirmiş

<sup>55</sup> KILIÇOĞLU, s. 158; Bilgi Bankası, İstanbul Barosu Yargıtay Karar Arşivi, YHGK. , 27.01.2010 tarih, 2010/14-14E. , 2010/15 K. , <http://bilgibankasi.istanbulbarosu.org.tr/karar/kira-uyarlamasi-o-felaketli-vakalarda-tenzil-o-clausula-rebus-sic-stantibus-ilkesi-o-yargicin-mudahalesi/NXJJ>, e.t.: 02.05.2017; (Kısaltma; BAYSAL, TBK. m. 480 değerlendirmesi).

<sup>56</sup> OĞUZMAN/ÖZ, s. 449.

<sup>57</sup> BAYSAL, Başak, "6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 480. maddesinin Değerlendirilmesi", İÜHF.M. , C. LXIX, S. 1-2, İstanbul, 2011, s. 481, <http://www.journals.istanbul.edu.tr>, e.t.: 02.05.2017.

olsa bile işsahibi, belirlenen bedelin tamamını ödemekle yükümlüdür. Bu düzenleme karşısında, sözleşmenin kurulmasından sonra değişen durumlar sonucu belirlenen götürü bedel, harcanan emek ve masraftan çok daha yüksek kalmışsa, doktrindeki görüşe göre, TBK. m. 480/f. 3 iş sahibinin uyarlama talebine engel teşkil etmemeli, iş sahibi genel hüküm niteliğinde olan TBK.'nın 138. maddesine dayanarak sözleşmenin uyarlanmasını talep edebilmelidir<sup>58</sup>.

### III. SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASININ UNSURLARI

#### A. Kanunda ve Sözleşmede Değişen Koşullara İlişkin Herhangi Bir Hükümün Bulunmaması

Sözleşmede veya kanunda uyarlama kuralları bulunmadığı takdirde, sözleşmede uyarlama boşluğu söz konusu olur. Hakim, uyuşmazlık halinde bu boşluğu doldurmak ve sözleşmeyi değişen şartlara kendi koyduğu kuralla uyarlamak zorundadır. Bu tür uyarlamaya yargısal uyarlama denir<sup>59</sup>.

Uyarlama boşluğu karşısında hakim, TMK. m. 2/f. 1'de düzenlenen dürüstlük kuralı kapsamında tarafların menfaatini ve diğer her türlü hal ve şartları göz önünde tutarak somut olayı çözümlemelidir. TMK. m. 2/f. 1'e göre; "*Herkes haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır*". Sözleşmenin yerine getirilmesinde kural ahde vefa ilkesidir; ancak bu ilkenin sınırını dürüstlük kuralı çizer. Dolayısıyla dürüstlük kuralı, sözleşmenin yeni şartlara uyarlanıp uyarlanmaması veya nasıl uyarlanması gerektiği konusunda hakime yol gösterici temel bir ilkedir<sup>60</sup>.

<sup>58</sup> BAYSAL, TBK. m. 480 değerlendirmesi, s. 482.

<sup>59</sup> EREN, s. 484-485.

<sup>60</sup> ARAT, s. 187.

Sözleşmedeki şartların öngörülemez biçimde ve edimler arası dengeyi bozarak sonradan değişmesi durumunda, karşı tarafın ifayı hâlâ sözleşmede kararlaştırılan haliyle talep etmesi dürüstlük kuralına aykırıdır<sup>61</sup>.

Hakimin sözleşmeye yönelik karar vermesinde, “ tarafların farazi iradesi” önemli bir yardımcı kaynak olacaktır<sup>62</sup>. Hakim tarafların farazi iradesini; sözleşmenin kuruluşu sırasında düzenlemiş olsalardı nasıl bir hüküm koymak isteyebileceklerini araştırarak tespit edecektir. Yani hakim, dürüst, ortalama, makul kişilerin benzer durumlarda alışılmış objektif değer ölçüsüne göre neyi kararlaştıracaklar ise, sözleşmedeki risk boşluğunu da buna göre doldurmak suretiyle uyarılama yapmalıdır<sup>63</sup>. Bu kapsamda hakim, tarafların edim yükümlülüklerinin artırılması veya azaltılması şeklinde veya sözleşmenin taraflarına dönme veya fesih hakkı tanımak suretiyle sözleşme boşluklarını doldurmalıdır<sup>64</sup>.

### **B. Sözleşmenin Kurulmasından Sonra Taraflarca Öngörülme- yen ve Öngörülmeside Beklenmeyen Olağanüstü Bir Durum Değişikliğinin Varlığı**

Sözleşme koşullarında meydana gelen değişiklikler savaş, ekonomik kriz, devalüasyon, doğal afetler gibi öngörülemez nitelikte olmalıdır. Ayrıca sadece şartların değişmesi yeterli değildir; bu değişikliklerin ilgili taraf üzerinde ciddi ve ağır sonuçlar da doğurmuş olması gerekir. Bir değişikliğin ne zaman ve nasıl etkili olduğu konusunda genel bir tanımlama yapmak yanlış olacaktır. Bu nedenle, somut olayın özelliklerine bakılarak karar verilmelidir<sup>65</sup>.

---

<sup>61</sup> ARAT, s. 170.

<sup>62</sup> KAPLAN, s. 156.

<sup>63</sup> TOPUZ, s. 324; KAPLAN, s. 156-157.

<sup>64</sup> TOPUZ, s. 322.

<sup>65</sup> ARAT, s. 95.

ARAT'a göre; şartlarda sonradan meydana gelen değişikliklerin olağanüstü nitelikte olması gerekli değildir. Bu nitelikte olmayan değişikliklerin de diğer kriterlerin bir arada bulunması şartıyla uyarlanmasına imkan verilmelidir. Ancak bu durum olağanüstü nitelikteki değişikliklerin sözleşmeye etkisini ortadan kaldırmaz. Bu sebeple hangi hallerin olağanüstü nitelikte olduğunun ve bu nitelikte olmayan değişikliklerin de hangi hallerde sözleşmeyi etkileyeceğinin tespit edilmesi gerekir<sup>66</sup>. Yargıtay ise birçok kararında sözleşmenin değişikliği için olağanüstü koşulların varlığını aramaktadır<sup>67</sup>.

### **C. Uyarılama İsteyen Tarafın (Borçlunun) Kusurunun Bulunmaması**

TBK. m. 112 ve m. 136 gereği, borcun hiç veya gereği gibi ifa edilmemesi ya da imkansız olması hallerinde borçlu borcundan ancak hiçbir kusuru yoksa kurtulabilmektedir.

Bir sözleşme için uyarılama talebinde bulunan tarafın, kusurunun bulunmaması gerekir. Uyarılamada kusur iki şekilde değerlendirilmelidir. Birincisi şartların değişmesinde, ikincisi edimin ağırlaşmasında ortaya çıkar<sup>68</sup>.

Şartların değişmesine kendi kusuruyla sebep olan taraf, uyarılama talep edemez. İkinci olarak kusur, edimler arasındaki dengesizliğin aşırı bozulmasında ortaya çıkar. Burada özellikle tarafların davranışları önem taşır<sup>69</sup>. Örneğin, durumun daha fazla ağırlaşmasını önlemek için gereken her türlü tedbir alınmamışsa, ifa hazırlıkları ihmal edilmişse, alacaklı borçlunun vaktinde ifasına imkan vermemişse kusur unsuru oluşmuştur<sup>70</sup>.

<sup>66</sup> ARAT, s. 96 vd.

<sup>67</sup> Yargıtay 13. HD. , 28.10.2013 tarih, 2013/11149 E. , 2013/26086 K. ; Yargıtay 6. HD. , 07.04.2016 tarih, 2015/7802 E. , 2016/2888 K. , www.kazanci.com, e.t.:26.04.2017.

<sup>68</sup> ARAT, s. 135-136.

<sup>69</sup> EREN, s. 486.

<sup>70</sup> ARAT, s. 136.

Kanunda sadece “borçlu” ifadesinin geçmesi, alacaklının sözleşmenin uyarlanmasını talep edemeyeceği gibi yanlış bir yoruma yol açabilir. Kaldı ki kanun koyucu, TBK. m. 344 hükmü ile TBK. m. 138’e açıkça atıf yapmıştır. TBK. m. 344, hem kiracı hem de kiraya veren açısından düzenlenirken, 138. maddedeki düzenlemenin ise sadece “borçlu” açısından düzenlendiğini söylemek ya da bu şekilde anlamak yanlış olacaktır. Bu nedenle TBK. m. 138’de yer alan düzenlemeyi, sadece bir ifade hatası olarak görmek ve alacaklının da (mağdur tarafın) uyarılama talep edebileceğini kabul etmek gerekir<sup>71</sup>.

#### **D. Tarafların Yüklendikleri Edimler Arasındaki Dengenin Dürüstlük Kuralına Aykırı Şekilde (Borçlu Aleyhine) Aşırı Ölçüde Değişmiş Olması**

Sonradan gerçekleşen ve sözleşmenin şartlarını değiştiren olay, edimler arasındaki eşitlik ve dengeyi önemli ölçüde bozmuş olmalı ve objektif yönden ağır bir oransızlık meydana getirmelidir. Edimler arasındaki denge, önemli ölçüde değişmiş veya ifa güçlüğü aşırı derecede ağırlaşmışsa, hakim uyarlamaya karar verebilir<sup>72</sup>.

Edimler arasındaki dengenin ağır şekilde bozulup bozulmadığı belirlenirken tarafların subjektif durumu dikkate alınmaz. Yani tarafların ekonomik durumu, iflasa düşecek olmaları ya da gabine maruz kalmaları önem taşımaz. Sayılan bu haller, uyarılama yapılabilmesi için aranan birer şart değildir. Aksi takdirde, ekonomik durumu iyi olan birinin uyarılama talep edemeyeceği gibi adil olmayan bir sonuç çıkar<sup>73</sup>.

#### **E. Edimin Henüz İfa Edilmemiş veya İfanın Aşırı Ölçüde Güçleşmesinden Doğan Haklar Saklı Tutularak İfa Edilmiş olması**

TBK. m. 138’e göre; edimler ifa edilmiş, özellikle borçlu borcunu yerine getirmiş veya ifanın aşırı derecede güçleşmesinden doğan hakla-

<sup>71</sup> DOĞAN, s. 23.

<sup>72</sup> EREN, s. 486.

<sup>73</sup> ARAT, s. 114-115.

rını saklı tutmadan ifade bulunmuşsa uyarılama söz konusu olmayacaktır. Çünkü ifa, borcun ve sözleşmenin ortadan kaldırılması sonucunu doğurur. Dolayısıyla mevcut olmayan bir borç için uyarılama söz konusu olamaz<sup>74</sup>.

Ancak kısmi ifade ve çekince konularak yapılan ifade uyarılama talep edilebilir. Nitekim TBK. m. 138, ifanın aşırı derecede güçleşmesinden doğan hakların saklı tutulmak kaydıyla yerine getirilmesi halinde uyarılama istenebileceğini öngörmektedir<sup>75</sup>.

Yargıtay ise verdiği kararlarda bu kritere dikkat etmekte ve herhangi bir kayıt konulmadan edim, ifa edilmişse uyarılama talebini reddetmektedir<sup>76</sup>.

## F. Uygun İlliyet Bağı

Uygun illiyet bağı aslında her sözleşmede aranan bir kriterdir. Eğer edimler arasındaki dengenin bozulmasının nedeni, sözleşme kurulduktan sonra meydana gelen öngörülemeyen değişiklik ise -illiyet bağının varlığı halinde- sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması mümkün olacaktır<sup>77</sup>.

Tüm bu şartların varlığı halinde, hakimden sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması talep edilebilecek; ancak bu mümkün değilse ani edimli borç doğuran sözleşmelerde “sözleşmeden dönme”, sürekli edimli borç doğuran sözleşmelerde ise “sözleşmenin feshi” hakkı kullanılarak sözleşme sona erdirilecektir<sup>78</sup>.

<sup>74</sup> ARAT, s. 123.

<sup>75</sup> EREN, s. 486.

<sup>76</sup> TEZCAN, s. 115; Yargıtay 13. HD. , 26.09.2012 tarih, 2012/3259 E. , 2012/21304 K. , www.kazanci.com, e.t.:06.10.2017.

<sup>77</sup> ARAT, s. 124.

<sup>78</sup> HAVUTCU, s. 336.

## IV. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASINDA HAKİMİN GÖZÖNÜNDE TUTMASI GEREKEN ESASLAR

### A. Kararın Yedek Çözüm Niteliğinde Olması

Doğruluk ve dürüstlük kuralı gereğince, taraflar değişen koşulların sözleşmeye etkisini karşılıklı anlaşarak çözmelidir. Dolayısıyla taraflar anlaşamadıkları takdirde, hakimin uyarlama yoluyla müdahalesi, devreye girecek yedek bir çözüm olmalıdır<sup>79</sup>.

Taraflardan birinin sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması talebi karşısında hakim, önce sözleşmede ve kanunda hüküm bulunup bulunmadığını araştırmalıdır. Eğer hüküm yoksa, o zaman hakim uyarlamasının gerekip gerekmediğini tespit etmelidir. Bu nedenle, değişen koşullar karşısında hakimin sözleşmeye müdahalesi, ikinci dereceden yardımcı – yedek çözüm olarak nitelenmektedir<sup>80</sup>.

### B. Kararın Sözleşmedeki Boşluğu Dolduracak Nitelikte Olması

Hakim sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasına ilişkin kararında, sadece sözleşme ile bağlantılı hususları göz önünde tutmalı; tarafların ekonomik durumları gibi genel nitelikteki durumlarını dikkate almamalıdır. Hakimin vereceği karar, sözleşmedeki boşluğu doldurduğundan, söz konusu karar da sözleşmeye yönelik olmalıdır<sup>81</sup>.

### C. Tarafların Farazi İradelerinin Alınması

Öncelikle, “tarafların farazi iradesi” hakimin sözleşmeye yönelik karar vermesinde yardımcı bir kaynak olmalıdır. Burada tarafların farazi iradeleri, hakimin uyarlama yaparken kararına esas teşkil etmemelidir. Çünkü tarafların farazi iradelerini araştırmak sübjektif bir ölçüdür. Oysa uyarlamada dürüstlük kuralının objektif ölçüsü söz konusudur<sup>82</sup>.

<sup>79</sup> KAPLAN, s. 156; ARAT, s. 192.

<sup>80</sup> KAPLAN, s. 145; ARAT, s. 188.

<sup>81</sup> DOĞAN, s. 26; KAPLAN, s. 156.

<sup>82</sup> ARAT, s. 190.

Hakim tarafların farazi iradesini, taraflar sözleşmede boşluk kalan hususu, sözleşmenin kuruluşu sırasında düzenlemiş olsalardı, nasıl bir hüküm koymak isteyebileceklerini araştırarak tespit edecektir. Yani hakim, tarafların gerçek iradelerini ölçü olarak kabul etmeyecek, doğru ve makul düşünen kimselerin ne amaçlamış olabileceğinin dürüstlük kuralı çerçevesinde değerlendirmesini yapacaktır<sup>83</sup>.

#### **D. Kararın Hakkaniyet Esasına Göre Verilmesi**

Sözleşmenin uyarlanmasının hukuki dayanağı, TMK. m. 2’de düzenlenen dürüstlük kuralıdır. Hakim, şartlar oluşmuşsa öncelikle sözleşmeyi tarafların menfaatine en uygun şekilde uyarlamaya çalışır; ancak bunu yaparken de hakkaniyet gibi objektif ölçülere dayanmalıdır. Başka bir deyişle, hakim hem tarafların menfaatlerini hem de diğer her türlü hal ve şartları göz önünde tutarak hak ve nesafete göre kararını vermelidir<sup>84</sup>.

#### **E. Örf ve Adetin Dikkate Alınması**

Kanunda uyarlayıcı normlar yanında istisnai bazı örf ve adet kuralları da bulunabilir. Böyle bir durumda hakim, bu normlarla bağdaştıkları oranda uyarlama boşluğunu örf ve adet kuralları ile doldurur<sup>85</sup>.

Hakim uyarlama yaparken sözleşmenin içeriği ile uyumlu örf ve adet kurallarını dikkate alacaktır<sup>86</sup>.

#### **F. Kıyas Yoluna Başvurabilmesi**

Hakim bazı durumlarda, sözleşmedeki boşluğu doldurmak için genel ve soyut nitelikte kural yaratırken, kıyas yoluna başvurabilir<sup>87</sup>. Bu

<sup>83</sup> KAPLAN, s. 156-157.

<sup>84</sup> ARAT, s. 192; KAPLAN, s. 157.

<sup>85</sup> EREN, s. 484.

<sup>86</sup> DOĞAN, s. 27; KAPLAN, s. 157.

<sup>87</sup> KAPLAN, s. 157.

boşluk, TMK. m. 2’de yer alan dürüstlük kuralına uygun şekilde hareket edilerek doldurulacaktır<sup>88</sup>.

## V. HAKİM TARAFINDAN YAPILAN UYARLAMAMIN SONUÇLARI

### A. Sözleşmenin Uyarlanması

Sözleşmenin uyarlanması, sonradan ortaya çıkan ve sözleşmenin aynen uygulanmasını fiilen ya da hukuken imkansız hale getiren sebeplerle, sözleşmenin yeni koşullara uygun hale getirilmesini ifade eder<sup>89</sup>.

TBK. m. 138’de yer alan düzenleme ile, sözleşmenin ifasının aşırı ölçüde güçleşmesi halinde borçluya sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını ya da sözleşmeden dönme talebini tanıtmıştır. Madde metni açıkça “... hakimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir.” şeklindedir. Bu nedenle, borçlunun burada bir seçimlik hakka sahip olduğu söylenememelidir.

Hakim nasıl bir uyarlama yapacağı konusunda serbesttir; ancak somut olayın özelliklerini dikkate alarak hakkaniyete en uygun uyarlamayı yapmak ve kararını sözleşmenin içeriğiyle uyumlu sebeplere dayandırmak zorundadır<sup>90</sup>.

Hakim, kendi koyduğu kurallarla uyarlamayı yaparken ya sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasına, örneğin satış, eser veya kira bedelinin artırılmasına, sözleşme süresinin uzatılmasına ya da kısaltılmasına yahut sözleşmenin süresinden önce sona erdirilmesine (feshine) veya aynen muhafazasına karar verir. İlk halde, olumlu uyarlama yani sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması; ikinci halde ise olumsuz uyarla-

<sup>88</sup> TOPUZ, s. 85-86.

<sup>89</sup> KILIÇOĞLU, s. 157.

<sup>90</sup> ARAT, s. 192.

ma yani sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasının reddi söz konusu olur<sup>91</sup>.

Doktrinde, uyuşmazlık durumunda, hakimin sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin kararının ne olacağı konusunda bir fikir birliği mevcut değildir<sup>92</sup>. Ancak bizim de katıldığımız görüşe göre, uyarlama hakkının mahkemeye başvurulup dava açılarak kullanılması gerekir. Böylece, en baştan hakimin denetimi sağlanmış olacaktır. Bu nedenle, uyarlama hakkı, hakim kararı ile kullanılacağından her durumda inşai, yenilik doğuran bir karar olmalıdır.

## **B. Sözleşmenin Sona Erdirilmesi**

Sözleşmenin sona erdirilmesi de bir tür uyarlamadır. Sona erme, sürekli borç doğuran sözleşmelerde fesih; ani edimli sözleşmelerde ise dönme şeklinde sonuç doğurur.

Hakim, sözleşmenin uyarlanmasında, taraflar uyarlama talep ediyor ve bunun sonuçlarına razı olduğunu, sözleşmeyi yeni şartlarla da ifaya hazır olduğunu ifade ediyorsa, “tarafların iradesi söz konusu olduğundan” sözleşmenin sona erdirilmesine karar vermemek gerekir<sup>93</sup>. Taraflardan biri uyarlama isterken diğer taraf sözleşmenin sona erdirilmesini istiyor ise hakim, Borçlar Hukukunda sözleşmenin ayakta tutulması esas olduğundan, öncelikle sözleşmeyi uyarlamaya çalışır<sup>94</sup>. Fakat sözleşmenin her iki tarafı da sona erdirilmesini seçmişse, hakim uyarlama yoluna gidemeyecektir. Yine aynı şekilde taraflar, sözleşmenin devam etmesini, ayakta kalmasını istiyorlarsa hakim, sözleşmenin sona erdirilmesi yoluyla uyarlama yapamayacaktır. Zira hakimin tarafların talepleriyle bağlı olması gerekmektedir<sup>95</sup>.

<sup>91</sup> EREN, s. 486; ayrıca bkz. ARAT, s. 193.

<sup>92</sup> Bu konuda farklı görüşler için bkz. TOPUZ, s. 326 vd. ; BAYSAL, TBK. m. 480 değerlendirmesi, s. 483; KAPLAN, s. 154.

<sup>93</sup> EREN, s. 486-487.

<sup>94</sup> ARAT, s. 195.

<sup>95</sup> KAPLAN, s. 155.

Sözleşmeden dönme halinde taraflar, karşılıklı olarak ifa yükümlülüğünden kurtulurlar ve daha önce ifa ettikleri edimleri geri isteyebilirler (TBK. m. 125/f. III). Dolayısıyla sözleşme, geriye etkili olarak ortadan kalkar<sup>96</sup>.

Sözleşmenin feshinde ise, fesih hakkının kullanılmasından önce tarafların yerine getirdikleri edimlerin iadesi gerekmeyecek; aksine fesihden sonra yerine getirilmiş bir edim varsa iade talebi mümkün olacaktır. Bu nedenle, fesihle ilgili kurulmuş olan bir sözleşme ileriye etkili olarak ortadan kalkar<sup>97</sup>.

### C. Tazminat

Sözleşmenin sona erdirilmesi, ağır bir durumdur. Sözleşmedeki riskin bir taraftan alınıp diğer tarafa yüklenmesi yerine dengeli bir şekilde paylaşılması amacıyla tazminata hükmedilmektedir. Çünkü amaç, sözleşme adaletini sağlamak ve krizden doğan zararı taraflar arasında hakkaniyete uygun bir şekilde paylaşmaktır. Kural olarak tazminatın doğabilmesi için kusur şarttır. Ancak burada sözleşme, tarafların kusuru nedeniyle değil; kendi iradelerinin dışında meydana gelen bir olay sonucu ifa edilememektedir. Sözleşme adaletini koruyabilmek için yapılan sona erdirmeye, yine aynı sebeple ödeme yükümlülüğü doğurmaktadır. Bu yükümlülük de, şartların değişmesi sonucunda meydana gelen zararın taraflarca paylaşılması gereğinden ortaya çıkmaktadır<sup>98</sup>.

Her somut olayı kendi içinde şartlarıyla değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan, her olayda tazminata hükmetmek gerekmeyebilir. Tazminata hükmedilmesi halinde, söz konusu borçlunun ödeyeceği tazminat, alacaklının sözleşmenin ifasına yönelik olarak yaptığı masrafları karşılamalıdır. Örneğin, vergi ya da harç yatırması, ifa hazırlıkları, hazırlıklar çerçevesinde işçi alımı, proje yapımı gibi. Ancak borçlunun yaptığı masraflar da tazminatın hesaplanmasında dikkate alınmalıdır<sup>99</sup>.

<sup>96</sup> EREN, s. 1120.

<sup>97</sup> KILIÇOĞLU, s. 52.

<sup>98</sup> ARAT, s. 195.

<sup>99</sup> ARAT, s. 196.

## SONUÇ

Tüm hukuk sistemlerinde ahde vefa esastır. Buna göre; taraflar her ne şart altında olursa olsun sözleşmeyle kararlaştırılan edimlerini ifa etmekle yükümlüdürler. Sözleşme ilişkisinde asıl kural sözleşmeye bağlı kalmaktır.

Sözleşmenin kurulmasından sonra uyarılama ya da dönme istisnadır. Ancak şartların değişmesi, kanunda ve sözleşmede herhangi bir hüküm bulunmaması durumunda, tarafların uyarılama yoluna gidebileceği kabul edilmektedir.

Sözleşmenin kurulmasından sonra, taraflarca öngörülemeyen, öngörülmesi de beklenmeyen savaş, yüksek enflasyon, deprem, sel gibi doğal afetler, para değerinin büyük ölçüde düşmesi gibi olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar ve sözleşmenin yapıldığı sıradaki mevcut olguları borçlu aleyhine değiştirir ve bu şartlarda aynen ifanın istenmesi dürüstlük kuralına aykırı düşerse borçlu, hakimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahip olacaktır.

Öncelikle, her zaman sözleşmenin ayakta tutulması esastan hareket edilmeli; şayet bu mümkün olmazsa sözleşmenin sona erdirilmesi yoluna gidilmelidir. Sözleşmenin sona erdirilmesi durumunda, sürekli borç doğuran sözleşmelerde fesih; ani edimli sözleşmeler ise dönme söz konusu olacaktır.

Hakim, her somut olayın koşulları içerisinde hak ve nesafete göre en uygun uyarlamayı yapmalıdır. Sona erdirmeye göre daha ağır bir tedbir olduğundan meydana gelen zararı bir tarafa yüklememek için hakim bazen tazminata da hükmedebilir. Bu durumda da sözleşme adaletini sağlamak ve krizden doğan zararı taraflar arasında hakkaniyete uygun bir şekilde paylaşmak en adaletli çözüm olacaktır.

## KAYNAKÇA

**ALTUNKAYA, Mehmet:** “Edimin Başlangıçtaki İmkansızlığı”, Doktora Tezi, Konya, 2004.

**ANTALYA, O. Gökhan:** Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, C. I, 2. B. , İstanbul, 2017.

**ARAT, Ayşe:** Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Ankara, 2006.

**AYAN, Mehmet:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 11. B. , Ekim 2016.

**BAYSAL, Başak:** Sözleşmenin Uyarlanması, 1. B. , İstanbul, Şubat 2009.

**ERDOĞAN, İhsan:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. B. , Ankara, Ocak 2017.

**EREN, Fikret:** Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 14. B. , Ankara, 2012.

**GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Pulat:** Mücbir Sebepler ve Beklenmeyen Haller, Ankara, 1945.

**HAVUTCU, Ayşe:** “İfa Engelleri ve İfa Engellerine Bağlanan Hukuki Sonuçlar” Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, İstanbul, 2011, s. 317-337.

**İNAL, Tamer:** “Mücbir Sebeplerin Oluşum Unsurları”, Prof. Dr. Kemal Oğuzman’a Armağan, Ankara, 1997, s. 13-53.

**KAPLAN, İbrahim:** Hakimin Sözleşmeye Müdahalesi, 2. B. , Ankara, 2007.

**KILIÇOĞLU, Ahmet M. :** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. B. , Ankara, 2003.

**KILIÇOĞLU, M. Ahmet:** Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 21. B. , Ankara, 2017, (**KILIÇOĞLU, 2017**).

**KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI:** Borçlar Hukuku, Genel Bölüm, SEROZAN, Rona, İfa/İfa Engelleri/Haksız Zenginleşme, 6. B. , İstanbul, 2014.

**NART, Serdar:** Borçlar Hukuku, Genel Hükümler - Özel Hükümler, Ankara, 2014.

**NOMER, N. Haluk:** Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 13. B. , İstanbul, 2013.

**OĞUZMAN, M. Kemal/ÖZ, Turgut:** Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 7.B. , İstanbul, 2009.

**REİSOĞLU, Safa:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, Ocak 1993.

**ŞENYÜZ, Doğan:**Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler, 2. B. , Bursa, 2005.

**TEZCAN, Mehmet:** “Clausula Rebus Sic Stantibus İlkesi ve Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

**TOPUZ, Seçkin:** Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale, Ankara, 2009.

**TUNÇER, Polat:** Borçlar Hukuku Temel Bilgiler, 1. B. , Ankara, Şubat 2016.

## YARARLANILAN ELEKTRONİK KAYNAKLAR

**ACAR, Hakan:** “Unidroit ve Avrupa Borçlar Hukuku Prensipleri Işığında Aşırı İfa Güçlüğü”, EÜHFD. , C. XII, S. 1-2, 2008, s. 111-135, [http://eski.erkincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2008\\_XII\\_6.pdf](http://eski.erkincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2008_XII_6.pdf), e.t.: 25.04.2017.

**BAYSAL, Başak:** “6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun 480. maddesinin Değerlendirilmesi”, İÜHFM. , C. LXIX, S. 1-2, İstanbul, 2011, s. 477-484, <http://www.journals.istanbul.edu.tr>, e.t.: 02.05.2017; (Kısaltma; BAYSAL, TBK. m. 480 değerlendirmesi).

**Bilgi Bankası:** İstanbul Barosu Yargıtay Karar Arşivi, YHGK. , 27.01.2010 tarih, 2010/14-14E. , 2010/15 K. , <http://bilgibankasi.istanbulbarosu.org.tr/karar/kira-uyarlamasi-o-felaketli-vakalarda-tenzilo-clausula-rebus-sic-stantibus-ilkesi-o-yargicin-mudahalesi/NXjJ>, e.t.: 02.05.2017.

**DOĞAN, Gülmelahat:** “Aşırı İfa Güçlüğü Nedeniyle Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması”, s. 9-36, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-111-1358>, e.t.: 25.04.2017.

**GÜLEKLİ, Yeşim:** “Aşırı İfa Güçlüğü ve Alacaklının Tasavvurunun Boşa Çıkması Halinde İşlem Temelinin Çökmesi Öğretisi”, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, No:18, İstanbul, 1990, s. 43-69, [www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfad/article/view/1023002478](http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfad/article/view/1023002478), e.t.: 15.04.2017.

**ROSLER, Hannes:** “Alman ve Uluslararası Sözleşme Hukukunda Değişen ve Öngörülemeyen Koşullar”, Çeviren: Tülay Aydın Ünver, İÜHFM. , C. LXVI, S. 1, 2008, s. 353-363, [www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/issue/archive](http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/issue/archive), e.t.: 26.03.2017.

**Yargıtay Kararları:** “Yargıtay 6.HD., 19.01.2015 tarih, 2014/13531 E. , 2015/415 K.” , İBD. , Mayıs-Haziran, 2015, C. 89, S. 2015/3, s. 307-